

Agnieszka Michalska

PSYCHOSPOŁECZNE WIEZI Z MIEJSCEM ZAMIESZKANIA – NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH OSIEDLI ŁÓDZKICH I WSI BRUDZEWICE

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie siły, struktury i korelatów psychospołecznych więzi mieszkańców z miejscowością zamieszkania. Do analizy wykorzystano badania empiryczne zrealizowane zarówno w środowisku wiejskim, jak i miejskim. Operacyjnym ekwiwalentem pojęcia więzi psychospołecznej jest w prezentowanym artykule pojęcie postawy wobec miejscowości zamieszkania uwzględniające trzy elementy strukturalne: emocjonalno-oceniający, behawioralny, poznawczy. Na podstawie uzyskanych wyników ustalono, że mieszkańcy badanych układów przejawiają względnie silną więź z miejscowością zamieszkania. Nie zaobserwowano znaczących różnic w intensywności więzi między mieszkańcami miasta a badanymi ze wsi. Analiza struktury więzi z miejscowością zamieszkania wykazała, iż badani w największym stopniu przejawiają postawy pełne, uwzględniające trzy konstytutywne elementy owego zjawiska. Główną determinantą więzi psychospołecznych okazał się poziom zaangażowania badanych w życiu społecznym, a nie – jak zakładano – czynniki zakorzenienia lokalnego.

Wstęp

Społeczność jest jednym z kluczowych pojęć socjologii. Sens znaczeniowy tego terminu odnoszony jest do wszelkiego rodzaju silnie zintegrowanych całości społecznych. Jednakże w literaturze szczególnie wiele uwagi poświęca się społecznościom terytorialnym. Utożsamianie pojęcia *community* ze wsią czy miastem jest tak powszechne, że niejednokrotnie pomijane są inne formy wspólnot występujące w życiu społecznym.

Fenomenu wspólnoty nie można jednak redukować do obiektywnej sfery powiązań i zależności wynikających z użytkowania określonego terytorium. Centralnym elementem życia wspólnotowego są, jak się wydaje, dwa elementy: pozytywne nastawienie emocjonalne jednostek względem siebie oraz podejmowane przez nie działania zbiorowe. Przebywanie razem, wynikające z emocjonalnego pozytywnego nastawienia bądź z pewnej racjonalnej kalkulacji, które prowadzi do zachowań kolektywnych, podejmowanych przez wszystkich członków danej zbiorowości, umacnia poczucie spójności. Jest ono tym silniejsze, w im większym stopniu jednostki są dla siebie wyłącznym źródłem

nagradzania podejmowanych zachowań. Zachowania kolektywne pozwalają również na bezpośrednie doświadczanie tego, co symbolicznie wyrażamy w osobowym zaimku „my”.

Przynależność do wspólnoty zaspokaja wiele istotnych funkcji. Przede wszystkim daje jednostce poczucie bezpieczeństwa, zaspokaja potrzebę przynależności i społecznej akceptacji. „Ludzie żyjący we wspólnocie należą wyłącznie do siebie i czerpią korzyści oraz posiadają i użytkują wspólne dobra” (Tönnies 1988, s. 46). W zamian wspólnota wymaga jednak od jednostki ekskluzywnej przynależności i wyłącznego podporządkowania. Zatem nostalgiczne wizje ludzi szczęśliwych wyłącznie we wspólnocie, pojawiające się często w literaturze i konserwatywnych ideologiach, są jak się wydaje, bardziej społeczną fikcją aniżeli rzeczywistością. Bliskość i przebywanie razem, chociaż zaspokajało potrzebę przynależności i poczucie bezpieczeństwa, nie musiało prowadzić do społecznej intymności stosunków. Czasami nacechowane było relacjami pełnymi społecznymi dystansami i wymuszało na jednostkach solidarność społeczną. Od czasu jednak, kiedy jednostka uświadomiła sobie swoją odrębność od grupy i zaczęła doświadczać własnej podmiotowości, związki wspólnotowe ulegały osłabieniu, jak podkreślają jedni (Starosta 1995), lub wzmocnieniu w innej formie, jak zaznaczają inni (Turowski 1995).

Z procesem tym mamy do czynienia również w odniesieniu do wspólnot ukonstytuowanych na podstawie więzi terytorialnych. Uzyskanie możliwości swobodnego przestrzennego przemieszczania się jednostek w obrębie państwa narodowego i pojawienie się zindustrializowanego rynku pracy w mieście zapoczątkowały proces dezintegracji tradycyjnych społeczności lokalnych. Podkreśla się również, że współcześnie, w dobie globalizacji gospodarki światowej, powszechnego dostępu do środków komunikacji i wzrastającego upodmiotowienia jednostek, mamy do czynienia z załamywaniem się wspólnot lokalnych. Na podstawie wyników wielu badań przeprowadzonych w krajach Europy Zachodniej i Ameryki przyjmuje się hipotezę, że przestrzeń przestaje odgrywać rolę trwałej podstawy więzi społecznych (Wellman i in. 1988; Bryden 1994). Niektórzy piszą nawet o śmierci dystansu. Przyjmuje się, że proces ewolucji wspólnot lokalnych przebiega wzdłuż kontinuum: od wspólnot zintegrowanych czynnikami naturalnymi, społecznymi i psychicznymi do wspólnot symbolicznych, gdzie jedyną podstawą integracji są pamięć, sentyment i tradycja wspólnego dziedzictwa (Hunter 1982). Nie brakuje jednak również opinii przeciwstawnych, podkreślających, że proces globalizacji wraz z osłabieniem funkcji państwa narodowego i wzrostem znaczenia pluralizmu kulturowego sprzyja odradzaniu się wspólnot lokalnych (Strassoldo 1992).

Niniejszy tekst jest próbą włączenia się do dyskusji na temat stanu integracji w obrębie społeczności lokalnych w czasie transformacji ustrojowej w Polsce. Będzie to jednak próba ograniczona, koncentrująca się wyłącznie na analizie psychospołecznych więzi mieszkańców z miejscowością zamieszkania, a ściślej mówiąc, na ich sile, strukturze i uwarunkowaniach. W literaturze socjologicznej, jak wskazuje Turowski, więź społeczna jest najczęściej ujmowana w zna-

czeniu psychospołecznym. Jest ona określana jako tzw. „świadomość grupowa, świadomość zbiorowa, jako poczucie łączności czy też poczucie solidarności” (Turowski 1995, s. 22). Określana jest często jako identyfikacja, co nawet w języku potocznym rozumiane jest jako utożsamianie się jednostki z daną społecznością, grupą: wsią, miastem, rodziną, narodem itp. Ujęcie psychospołeczne więzi rozwinął Stanisław Ossowski, wskazując, iż „składa się na to aprobująca świadomość przynależności do grupy, tendencja do zachowania najważniejszych konformizmów grupowych, kult wspólnych wartości, świadomość wspólnych interesów, ale i gotowość do przedkładania interesów grupy ponad interesy osobiste, jeżeli taki konflikt zajdzie, albo przynajmniej przekonanie, że się powinno interesy grupy przedkładać nad swoje” (Ossowski 1962, s. 52).

Do analizy owych związków psychospołecznych wykorzystuję badania empiryczne zrealizowane zarówno w środowisku wiejskim, jak i miejskim.

Cel, problematyka i hipotezy

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie siły, struktury i korelatów psychospołecznych więzi mieszkańców z miejscowością zamieszkania. Prezentowana problematyka mieści się w ramach teoretycznych i empirycznych badań nad przemianami roli przestrzeni i struktur lokalnych we współczesnym społeczeństwie. Wyniki wielu badań empirycznych przeprowadzonych w latach siedemdziesiątych (Fischer 1977), osiemdziesiątych (Wellman i in. 1988) i dziewięćdziesiątych (Wellman 1994) wskazują na malejącą rolę podłoża terytorialnego jako podstawy ludzkiej solidarności w społeczeństwach zachodnich. Formułowane są hipotezy głoszące zanik wspólnot lokalnych bądź ich wyraźną redukcję do najbliższego sąsiedztwa (Wellman 1988). Obserwacje socjologów polskich nie prowadzą jednak do tak jednoznacznych konkluzji (Turowski 1976; Starosta 1995). Zarówno w literaturze zachodniej, jak i polskiej podkreśla się, że współcześnie zachodzące przemiany, przez fragmentaryzację sfery publicznej i pluralizm kulturowy, sprzyja restytucji wspólnot lokalnych jako podstawy społecznej tożsamości jednostek (Jałowicki 1989). W tej sytuacji badanie siły i struktury powiązań jednostek ze zbiorowościami terytorialnymi jest w pełni uzasadnione z punktu widzenia przemian więzi społecznych.

Analiza więzi psychospołecznych jednostek z miejscowością zamieszkania prowadzić ma do odpowiedzi na trzy pytania szczegółowe składające się na całość badanej problematyki.

Po pierwsze: jaka jest intensywność więzi psychospołecznych mieszkańców dużego miasta i wioski z ich miejscem zamieszkania?

Po drugie: jaka jest struktura więzi mieszkańców z miejscowością zamieszkania? Przedmiotem badania w tym przypadku były relacje zachodzące pomiędzy poszczególnymi wymiarami więzi psychospołecznej, czyli pomiędzy

wymiarem wolicjonalnym, poznawczym i behawioralnym. W efekcie chciałam zbadać, czy więź psychospołeczna mieszkańców uwzględnia wszystkie trzy komponenty postawy, czy tylko niektóre z nich, oraz jakie są dominujące wzory powiązań pomiędzy poszczególnymi komponentami.

Po trzecie: jakie są główne czynniki determinujące poziom i strukturę więzi mieszkańców z miejscowościami zamieszkania?

Stosownie do sformułowanych pytań badawczych przyjąłam następujące hipotezy badawcze. Założyłam, że mieszkańcy badanych miejscowości odczuwają silną więź psychospołeczną z miejscowością zamieszkania, jednak w przypadku mieszkańców wsi intensywność więzi jest silniejsza. Hipoteza ta znajduje potwierdzenie głównie w wynikach badań polskich socjologów zrealizowanych w latach osiemdziesiątych (Olubiński 1991; Starosta 1995). W odniesieniu do struktury więzi zaś założyłam, że w badanych miejscowościach dominować będą postawy kompletne, uwzględniające zarówno komponent wolicjonalny, poznawczy, jak i behawioralny (Marody 1974).

W literaturze przedmiotu wyróżnia się zasadniczo kilka hipotez wyjaśniających korelaty związków psychospołecznych z miejscowościami zamieszkania. Pierwszą jest **hipoteza stratyfikacyjna**. Zakłada się w niej, że więź psychospołeczna z miejscowością zamieszkania skorelowana jest pozytywnie z pozycją społeczną jednostki. A zatem im wyższa jest pozycja mieszkańca w ramach podstawowych czynników statusu społecznego, takich jak wykształcenie, poziom zamożności i status zawodowy, tym wyższy poziom więzi z miejscowością zamieszkania. Drugą jest **hipoteza uczestnictwa w życiu społecznym**, zgodnie z którą więź psychospołeczna warunkowana jest głównie przez udział w zbiorowych akcjach na rzecz własnej miejscowości i w strukturach instytucjonalnych oraz przez lokalność kontaktów społecznych. Trzecią jest **hipoteza zakorzenienia lokalnego** zakładająca, że okres zamieszkiwania w danej miejscowości oraz rzadkość wyjazdów poza jej granice wpływają pozytywnie na więzi psychospołeczne badanych. Czwarta, **hipoteza urbanizacyjna**, przyjmuje, iż od wielkości miejscowości zamieszkania zależna jest więź psychospołeczna jej mieszkańców. Hipoteza ta, odwołująca się do ustaleń Simmela i Wirtha, była szczególnie często weryfikowana w badaniach amerykańskich zarówno w odniesieniu do środowiska miejskiego (Kasarda, Janowitz 1974), jak i wiejskiego (Goudy 1990).

Na podstawie literatury przedmiotu i dotychczasowych wyników badań nad więzią ze społecznościami lokalnymi założyłam, że czynniki zakorzenienia lokalnego w największym stopniu determinować będą siłę i strukturę więzi psychospołecznych mieszkańców z miejscowością zamieszkania.

Przedmiotem analizy i zmienną zależną jest więź psychospołeczna mieszkańców z miejscowością zamieszkania. W teorii socjologicznej zwraca się uwagę na metaforyczność tego pojęcia oraz na kłopoty, jakie wynikają z próby jego operacjonalizacji. Wśród terminów, za pomocą których najczęściej opisuje się pojęcie więzi, występuje „postawa” (Ossowski 1962). Zgodnie z sugestiami Turowskiego postawa zawiera „zarówno poglądy jednostki na grupę, emo-

cyjonalne (uczuciowe) do niej nastawienia, jak również dążności, gotowość odpowiedniego zachowania się w stosunku do grupy” (Turowski 1995, s. 23). Jak widać, Turowski używa terminu postawy w celu empirycznej operacjonalizacji fenomenu więzi społecznych. Aby uniknąć nieporozumień, przyjmuję, iż operacyjnym ekwiwalentem pojęcia więzi psychospołecznej jest w prezentowanym opracowaniu pojęcie postawy wobec miejscowości zamieszkania. W literaturze przedmiotu bardzo często używane jest również pojęcie „przywiązania do społeczności lokalnej” (*community attachment*) jako inna propozycja ujmowania powiązań z miejscowością zamieszkania (Kasarda, Janovitz 1974). Pojęcie przywiązania wydaje się jednak mniej adekwatne w tym przypadku aniżeli pojęcie postawy. Uwzględnia ono bowiem zarówno obiektywne, jak i subiektywne wskaźniki powiązań pomiędzy jednostką a zbiorowością lokalną, podczas gdy w analizie tej koncentruję się wyłącznie na subiektywnie odczuwanych aspektach więzi (Turowski 1970).

W niniejszej analizie wykorzystywana była strukturalna definicja postawy zaproponowana przez S. Nowaka, zgodnie z którą „postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i właściwościach tego przedmiotu” (Nowak 1973). Jak wskazuje ta definicja, postawa jest więc subiektywnym odniesieniem do jakiegoś przedmiotu. Przedmiotem postawy mogą być zarówno jakieś jednostkowe obiekty materialne, jak i całe klasy przedmiotów czy zdarzeń. Przyjmując strukturalną koncepcję postawy jako zmienną zależną, zakładam, że jej cechami konstytutywnymi są emocjonalny stosunek do miejscowości zamieszkania, pewna wiedza o tej miejscowości oraz pewne dyspozycje do zachowań wobec tejże miejscowości wyrażające się w różnych planach i zamierzeniach.

Aby określić stopień powiązania mieszkańców z własną miejscowością, czyli ustalić poziom wartości zmiennej wyjaśnianej, posłużyłam się kilkoma wskaźnikami będącymi odpowiednikami trzech komponentów strukturalnej teorii postaw. W praktyce badawczej nad społecznościami lokalnymi uwzględniam się zarówno przejawy zachowań, jak i werbalne deklaracje o stosunkach emocjonalnych wobec danego przedmiotu jako wskaźniki więzi psychospołecznej z miejscowością zamieszkania. Dlatego też w wielu badaniach więzi psychospołecznych z miejscowością zamieszkania analizuje się takie zjawiska, jak: identyfikacja lokalna, satysfakcja lokalna, lokalny sentyment czy wreszcie poczucie przestrzennego zakorzenienia lub przestrzennej stabilizacji (Kryczka 1970, 1974; Turowski 1970, 1976; Olubiński 1991; Starosta 1987, 1995; CBOS 1993, 1997). Pierwsze trzy zjawiska należą do komponentu emocjonalnego postawy, natomiast ostatni do komponentu behawioralnego.

W odniesieniu do komponentu emocjonalno-oceniającego wykorzystałam takie wskaźniki, jak lokalna identyfikacja, lokalna satysfakcja i lokalny

sentyment oraz ogólnie określany stosunek mieszkańców do miejscowości zamieszkania¹.

Komponent behawioralny jest tu charakteryzowany przez deklarację podejmowania pewnych działań zorientowanych zarówno na samoorganizację grupy lokalnej, jak i na odgrywanie roli członka danej zbiorowości terytorialnej. Wśród wskaźników komponentu behawioralnego znajduje się także wskaźnik stabilizacji przestrzennej, chyba najczęściej stosowany przez polskich socjologów (Kryczka 1970, 1974; Turowski 1970, 1976; Starosta 1995)².

W przypadku komponentu poznawczego mamy do czynienia ze wskaźnikami, które umożliwiają ustalenie nie tylko pewnego poziomu wiedzy respondentów o miejscowości zamieszkania, ale również poziomu zainteresowania sprawami publicznymi w miejscu zamieszkania. Proponowany zbiór pytań wskaźnikowych testowany był w przeszłości w wielu polskich (Turowski 1974, 1976; Starosta 1995) i zachodnich (Kasarda, Janowitz 1974; Goudy 1990) badaniach nad więzią mieszkańców z ich miejscowościami zamieszkania³.

Aby udzielić odpowiedzi na postawione pytania problemowe, konieczne jest przedstawienie syntetycznego ujęcia badanych przeze mnie zjawisk. Takie ujęcie zagadnienia wydaje się w pełni uzasadnione, gdyż, zgodnie z koncepcją strukturalną, postawa jest pewną względnie spójną całością dającą się wyróżnić w sensie analitycznym i pośrednim. Odpowiedzi na poszczególne pytania wchodzące w skład trzech komponentów postawy ujęte zostały w formie zmiennych 0–1 i stanowiły podstawę konstrukcji trzech indeksów odpowiadających trzem komponentom postawy. Następnie przez sumowanie i standaryzację indeksów częściowych utworzono zmienną charakteryzującą syntetyczny poziom postawy wobec miejscowości zamieszkania. Przedstawiony zatem będzie ogólny poziom więzi uwzględniający trzy komponenty postawy. Zaprezentowane zostaną także empiryczne typy postaw, jakie mieszkańcy przejawiają wobec swych miejsco-

¹ Na komponent emocjonalno-oceniający w tym przypadku złożyły się odpowiedzi na następujące pytania wskaźnikowe: 1. Z którą ze zbiorowości czuje się Pan/Pani najbardziej związany? 2. Jaki jest Pana/Pani stosunek do miejscowości zamieszkania? 3. W jakim stopniu jest Pan/Pani zadowolony z tego, że mieszka w danej miejscowości? 4. Co byłoby lepsze dla Pana/Pani dzieci w przyszłości – pozostanie w aktualnie mieszkanej miejscowości czy wyprowadzenie się z niej? 5. Czy żał byłoby Panu/Pani wyjechać stąd na stałe?

² Na komponent behawioralny złożyły się natomiast odpowiedzi na następujące pytania wskaźnikowe: 1. Czy kiedykolwiek brał Pan/Pani udział w zakładaniu organizacji, której celem było rozwiązywanie lokalnych problemów? 2. Jak często czyta Pan/Pani lokalną prasę? 3. Ile jest takich osób mieszkających w Pana/Pani miejscowości zamieszkania, z którymi utrzymuje Pan/Pani bliskie kontakty? 4. Czy w ciągu najbliższych pięciu lat zamierza Pan/Pani wyprowadzić się z aktualnie mieszkanej miejscowości na stałe?

³ Na komponent poznawczy złożyły się odpowiedzi na następujące pytania wskaźnikowe: 1. Jak często w ostatnim roku rozmawiał Pan/Pani z innymi mieszkańcami o ważnych problemach swojej miejscowości? 2. Czy mógłby Pan/Pani określić, ilu mieszkańców liczy Pańska miejscowość zamieszkania? 3. Czy mógłby Pan/Pani wymienić nazwisko prezydenta/burmistrza/wójta/sołtysa? 4. Proszę wymienić ważniejsze wydarzenia, które miały miejsce w historii Pana/Pani miejscowości. 5. Gdzie znajduje się urząd miasta lub gminy właściwy dla Pana/Pani miejsca zamieszkania?

wości zamieszkania, oraz uwarunkowania czy też korelaty zarówno intensywności, czyli siły, jak i występujących typów postaw wobec miejscowości zamieszkania.

Do analizy włączono następujące grupy zmiennych wyjaśniających: 1) zmienne należące do grupy czynników stratyfikacyjnych: wykształcenie, status społeczno-zawodowy, poziom zamożności ustalony na podstawie wyposażenia gospodarstw domowych respondentów w dobra trwałe użytku i dochodu; 2) zmienne uczestnictwa w życiu społecznym: zmienna uczestnictwa w zbiorowych akcjach prowadzonych na rzecz miejscowości zamieszkania, przynależność do struktur instytucjonalnych, takich jak: partie polityczne, związki zawodowe, stowarzyszenia, lokalność kontaktów wyznaczona przez miejsce zamieszkania partnerów interakcji; 3) czynniki zakorzenienia lokalnego, do których należą następujące zmienne: okres zamieszkiwania badanych w danej miejscowości, częstotliwość wyjazdów badanych poza obszar zamieszkiwanej miejscowości; 4) zmienna urbanizacyjna wyznaczona przez typ miejscowości zamieszkania: wieś–miasto; tu badaniem objęte zostały osiedla typu blokowisko, osiedle domków, centrum.

Dane empiryczne prezentowane w niniejszym opracowaniu zostały zgromadzone w ramach badań przeprowadzonych przez studentów socjologii Uniwersytetu Łódzkiego ze specjalności „aktywizacja społeczności lokalnych”. Realizacja programu badawczego miała miejsce we wrześniu 1999 roku. W skład zespołu badawczego realizującego ów projekt wchodził obok autorki Anna Bieniek i Adam Wojciechowski. Materiał empiryczny zbierany był za pomocą kwestionariusza wywiadu pt. *Przemiany więzi społecznych w środowiskach lokalnych*.

Badania prowadzone były przy użyciu metody polegającej na porównywaniu ze sobą czterech typów układów lokalnych: wiejskiego i trzech jednostek miejskich (osiedli) wchodzących w skład wielkiego miasta. O włączeniu konkretnego układu lokalnego decydowała specyfika danego terenu (wieś–miasto), a także w przypadku terenów miejskich – odmienny charakter poszczególnych objętych badaniem osiedli (usytuowanie w przestrzeni miejskiej, czynniki demograficzne oraz czynniki urbanizacyjne, które mogą wpływać na kształtowanie się więzi psychospołecznej z danym obszarem). Na tej podstawie wybrano układ wiejski reprezentowany przez wieś Brudzewice oraz trzy łódzkie osiedla: Widzew, Centrum i Smulsko, reprezentujące środowisko miejskie. Poniżej przedstawiona jest krótka charakterystyka badanych układów.

Brudzewice to wieś leżąca na terenie obecnego województwa łódzkiego, która wchodzi w skład gminy Poświętne obejmującej obszar 141,3 km². Miejscowość ta jest dawną królewską wsią leżącą przy trasie Inowłódz–Odrzywół. Obejmuje powierzchnię 2980 ha. Liczy 632 mieszkańców, wśród których zdecydowana większość zajmuje się działalnością rolniczą.

Widzew to osiedle mieszkaniowe typu „blokowisko”, składające się z bloków mieszkalnych wielorodzinnych i wieżowców. Zbudowane w latach siedemdziesiątych i w początkach lat osiemdziesiątych, zajmuje tereny pozaśródmiejskie we wschodniej części Łodzi. Społeczny skład ludności jest wynikiem stosowanej w okresie realnego socjalizmu praktyki przydzielania lokali mieszkaniowych, która sterowała społeczno-zawodowym składem osiedli.

Tab. 1. Struktura społeczno-demograficzna badanych

Analizowane zmienne		Smulsko	Centrum	Widzew	Brudzewice	Ogółem
Wiek	15–24	20,0%	20,0%	18,6%	18,6%	19,2%
	25–34	21,5%	11,6%	9,8%	23,9%	16,5%
	35–44	23,1%	22,1%	22,5%	20,4%	21,9%
	45–54	18,5%	20,0%	23,5%	15,9%	19,5%
	55–64	6,2%	15,8%	13,7%	15,0%	13,3%
	65–71	10,8%	10,5%	11,8%	6,2%	9,6%
Płeć	kobieta	53,0%	55,2%	53,4%	44,2%	51,1%
	mężczyzna	47,0%	44,8%	43,7%	55,8%	48,1%
Wysztalcenie	podstawowe	6,1%	17,7%	17,5%	31,9%	19,8%
	zasad. zawodowe	1,5%	29,2%	25,2%	38,1%	25,9%
	średnie	39,4%	40,6%	40,8%	25,7%	36,0%
	niepełne wyższe	7,6%	4,2%	5,8%	2,7%	4,8%
	wyższe	45,5%	8,3%	10,7%	1,8%	13,5%
Status zawodowy	rolnik		1,1%		41,4%	12,6%
	robotnik	1,5%	19,1	9,8%	11,7%	11,3%
	osoby na utrzymaniu/emeryci	45,5%	45,7%	46,1%	30,6%	41,3%
	pracownicy umysłowi i fizyczno-umysłowi	3,0%	19,1%	24,5%	7,2%	14,2%
	specjaliści	33,3%	10,6%	12,7%	5,4%	13,7%
	właściciele	16,7%	4,3%	6,9%	3,6%	7,0%
Poziom zamożności	najniższy		7,3%		19,5%	7,7%
	niski	10,6%	34,4%	27,2%	47,8%	32,3%
	średni	48,5%	42,7%	56,3%	32,7%	44,4%
	wysoki	40,9%	15,6%	16,5%		15,6%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Obszar **Centrum** charakteryzuje się zabudową śródmiejską (kamienice czynszowe, gdzieśgdzie uzupełniane elementami nowej zabudowy). Jest to głównie substancja mieszkaniowa o niskim standardzie, od lat nieremontowana, często też pozbawiona podstawowych wygód. Z zabudowy tej wyraźnie wyróżnia się oś ulicy Piotrkowskiej, odrestaurowanej i przekształconej w deptak handlowo-rozrywkowy i biznesowy. Poza luksusowymi mieszkaniami usytuowanymi głównie na ulicy Piotrkowskiej, w których zamieszkują osoby o wy-

sokim statusie społeczno-materialnym, w pozostałej części Centrum mieszkają osoby o statusie niskim. Obszar ten w znacznej części stanowi rejon biedy i występowania zjawisk patologicznych.

Smulsko to osiedle, które zaczęło powstawać na początku lat osiemdziesiątych. Usytuowane jest na obrzeżach miasta tuż za osiedlem Retkinia. W całości składa się ono z domów jednorodzinnych wolno stojących i segmentów. Zamieszkują tu osoby o wysokim statusie społeczno-materialnym, głównie przedstawiciele prywatnej inicjatywy, wolnych zawodów i wyższych szczebli administracji publicznej.

Grupy mieszkańców poddanych badaniu wyodrębniono za pomocą doboru kwotowego. Metodą tą wyłoniono próbę obejmującą 400 osób z czterech typów środowisk lokalnych. Ogółem zrealizowano 378 wywiadów, w tym 113 w środowisku wiejskim i 265 w mieście: 66 na Smulsku, 96 w Centrum i 103 na Widzewie. W związku z zastosowaną metodą doboru próby uzyskane wyniki można z pewnym przybliżeniem uogólnić na daną społeczność lokalną. Zmienną kontrolowaną był wiek mieszkańców badanych układów. Badaniem objęto jednostki od 15 do 71 roku życia.

Intensywność, struktura i korelaty więzi psychospołecznej z miejscowością zamieszkania

Intensywność więzi psychospołecznych

Generalnym wskaźnikiem poziomu więzi psychospołecznych mieszkańców z miejscowością zamieszkania jest skala syntetyczna skonstruowana z trzech wskaźników cząstkowych stanowiących odpowiedniki trzech komponentów postawy. Wskaźniki cząstkowe zostały utworzone przez zsumowanie odpowiedzi pozytywnych z wszystkich pytań wchodzących w skład poszczególnych elementów postawy. Przeprowadzone analizy korelacyjne pomiędzy zmiennymi wchodzącymi w skład wskaźników cząstkowych wykazały, iż w dwu przypadkach siła związku między badanymi zmiennymi była zbyt duża, co sugeruje możliwość uzyskania tych samych informacji na zadawane pytania. Pierwszy przypadek dotyczył zmiennej wchodzącej w skład komponentu emocjonalno-oceniającego, a mianowicie zmiennej sentymentu lokalnego, dlatego została ona wykluczona z syntetycznego wskaźnika. Ze statystycznego punktu widzenia nie wносиła ona nic nowego do wiedzy na temat emocjonalnego komponentu postawy. Drugi przypadek dotyczył zmiennej lokalizacji urzędu miasta lub gminy należącej do poznawczego aspektu postawy. Także ta zmienna została wyeliminowana z dalszych analiz.

Intensywność więzi określana była na podstawie liczby odpowiedzi pozytywnych na pytania wskaźnikowe w ramach każdego z trzech aspektów postawy. Ponieważ w skład każdego z komponentów weszły po cztery pytania wskaźnikowe, minimum na skali syntetycznej wynosi 0 punktów, a maksymalna liczba punktów – 12.

Celem lepszej prezentacji wyników skala od 0 do 12 punktów została podzielona na równe trzy odcinki ilustrujące różne poziomy intensywności postawy wobec miejsca zamieszkania.

Tab. 2. Intensywność więzi psychospołecznej w czterech typach układów lokalnych

Poziom intensywności więzi (liczba odpowiedzi)	Smulsko	Centrum	Widzew	Brudzewice	Ogółem
Niska intensywność (od 1 do 4 odpowiedzi)	12,1%	23,8%	13,6%	13,3%	15,9%
Średnia intensywność (od 5 do 8 odpowiedzi)	66,7%	64,7%	69,9%	75,2%	69,6%
Wysoka intensywność (od 9 do 12 odpowiedzi)	21,1%	10,4%	16,6%	11,5%	14,3%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Wśród ogółu badanych 15,9% zakwalifikowano do kategorii przejawiającej niski poziom intensywności postaw wobec miejscowości zamieszkania. Najliczniejsza (69,6%) była natomiast kategoria osób przejawiających średni poziom intensywności postaw wobec miejscowości zamieszkania. Natomiast odsetek badanych, którzy przejawiali najsilniejszą więź z miejscowością, czyli uzyskali minimum dziewięć punktów, wynosił 14,3%. Nie wystąpiły dwie skrajne możliwości odpowiedzi. Nie było więc respondentów, którzy w ani jednym przypadku nie udzielili odpowiedzi pozytywnej, ani też takich, którzy uzyskaliby wynik dwunastu odpowiedzi pozytywnych.

Bardziej szczegółowa analiza nie wykazała zasadniczych różnic w intensywności więzi psychospołecznej między mieszkańcami miasta a badanymi ze wsi. Najliczniejszą kategorię w obu tych układach stanowili ci, którzy reprezentują średni poziom więzi. Dla Łodzi charakterystyczny był natomiast większy udział mieszkańców wśród tych, którzy reprezentowali słabszy poziom więzi. Najniższy poziom więzi z miejscem zamieszkania odczuwa 16,9% mieszkańców Łodzi i 13,3% badanych z Brudzewic, natomiast najwyższy poziom więzi charakterystyczny jest dla 15,5% łodzian i 11,5% mieszkańców Brudzewic. Jak sygnalizowałam wcześniej, różnice pomiędzy tymi dwoma środowiskami nie są na tyle duże, aby można było sformułować tezę o większej intensywności więzi psychospołecznej mieszkańców którejs z miejscowości. Zwraca natomiast uwagę wysoki odsetek ocen negatywnych wśród mieszkańców Centrum.

Na podstawie zaprezentowanych danych należy stwierdzić, iż pozytywnie zweryfikowany został pierwszy człon hipotezy pierwszej zakładającej, że mieszkańcy odczuwają silną więź z własną miejscowością. Uzyskane wyniki pokazują, że ponad 80% ogółu badanych odczuwa więź psychospołeczną co najmniej na średnim poziomie. Jednak druga część tej hipotezy, która zakładała, że intensywność więzi psychospołecznej będzie wyższa w układzie wiejskim,

została zweryfikowana negatywnie. Uzyskane wyniki pokazują, że siła więzi zarówno na wsi, jak i w mieście kształtuje się mniej więcej na tym samym poziomie.

Dość znaczne różnice występują natomiast między badanymi jednostkami mieszkaniowymi Łodzi, mimo iż najliczniejsza kategoria, czyli badani przejawiający średni poziom więzi, reprezentowana jest niemalże w tym samym stopniu. Rozbieżności występują w dwu pozostałych kategoriach. Różnice te okazują się zaś minimalne, jeśli porównamy ze sobą Widzew i Smulsko. Największe zróżnicowanie odnotowano między Smulskiem a Centrum. Charakterystyczne dla mieszkańców Centrum jest to, że w porównaniu z badanymi ze Smulska dwukrotnie liczniej reprezentują oni kategorię osób przejawiających najmniejszą intensywność więzi psychospołecznej z własną miejscowością (23,8% Centrum, 12,1% Smulsko). Z kolei odsetek osób reprezentujących najwyższy poziom więzi był w Centrum dwukrotnie niższy niż na Smulsku (10,4% Centrum, 21,1% Smulsko).

Tendencja taka może być wynikiem, po pierwsze, niekorzystnego otoczenia społecznego. Teren Centrum charakteryzuje się znacznym występowaniem zjawisk patologicznych (Michałowska 1998). Po drugie, na postawy mieszkańców tego układu na pewno niekorzystnie wpływa zanieczyszczenie powietrza i zły stan substancji mieszkaniowej w tym rejonie miasta. Niemały udział w kwestii przywiązania do swojego miasta mają także – jak się wydaje – czynniki natury ekonomicznej, które na pewno w sposób negatywny wpływają na postawę jednostek. Należą do nich brak pracy i trudności z jej znalezieniem, co także bezpośrednio może oddziaływać na niski status społeczno-ekonomiczny mieszkańców tego terenu.

Podsumowując, należy stwierdzić, że mieszkańcy badanych układów w największym stopniu reprezentują średni poziom przywiązania do miejscowości zamieszkania. Odsetek respondentów przejawiających niską intensywność więzi jest jednak na tyle niewysoki (około 16%), iż należy uznać, że mieszkańcy czterech typów układów lokalnych odczuwają generalnie silną więź psychospołeczną z miejscowością zamieszkania. Badania te potwierdzają utrzymujący się od wielu lat wśród mieszkańców Polski wysoki stopień przywiązania do swojej miejscowości zamieszkania. Można tu przytoczyć chociażby badania Turowskiego i Kryczki prowadzone w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, a także badania bardziej współczesne, wykonane w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych (Starosta 1995; CBOS 1997).

Struktura więzi psychospołecznej z własną miejscowością zamieszkania

Zbadanie struktury polega na poznaniu, w jakim stopniu trzy komponenty postawy: emocjonalno-oceniający, behawioralny i poznawczy, występują w świadomości jednostki. Czy badani przejawiają więź ze swoją miejscowością zamieszkania, uwzględniając wszystkie aspekty postawy, czy tylko niektóre aspekty i jakie?

W celu poznania struktury więzi konieczne było stworzenie pewnych typów postaw uwzględniających różne jej wartości. „Pojęcie oznaczające pewien typ to tyle co pojęcie oznaczające pewne zjawisko, własność lub konfigurację zjawisk czy własności rozważanych przedmiotów, zdarzeń czy procesów (...) Typ to uznana za bardziej istotną od innych wartości specjalna wartość zmiennej czy konfiguracja określonych wartości szeregu zmiennych uwzględnionych w schemacie klasyfikacyjnym” (Nowak 1980). W niniejszym opracowaniu korzystałam z typologii postaw zaproponowanej przez Nowaka. Wyróżnił on cztery zasadnicze typy postaw:

- typ pierwszy to postawy, które prawie wyłącznie składają się z nastawień emocjonalno-oceniających wobec przedmiotu, bez wiedzy o nim i dyspozycji do określonych zachowań. Postawy takie autor nazwał asocjacjami afektywnymi;
- typ drugi reprezentują postawy, w których obok nastawień emocjonalnych występuje aspekt poznawczy, jednak brak jest predyspozycji behawioralnych. Taki typ nazwano postawami poznawczymi;
- typ trzeci to postawy, w których komponent emocjonalny splata się z komponentem behawioralnym, ale występuje tu brak składnika poznawczego. Postawę taką autor nazywa postawą behawioralną;
- typ czwarty stanowią postawy pełne, w których występują wszystkie trzy elementy składowe postawy (Nowak 1973).

Należy zwrócić uwagę na to, iż cechą charakterystyczną typów wyróżnionych przez Nowaka jest zasadnicze uwzględnienie w każdym z nich komponentu emocjonalno-oceniającego przy różnych wartościach pozostałych aspektów. Zdaniem autora właśnie aspekt emocjonalny stanowi cechę konstytutywną postawy, bez którego obecności nie można mówić o jej występowaniu w świadomości jednostki (Nowak 1973). Zaproponowana przez Nowaka typologia stanowi jedynie pewien konstrukt teoretyczny, który oczywiście nie musi odpowiadać rzeczywistości badawczej. Jak pisał autor, o uwzględnieniu pewnych typów, a pominięciu niektórych, decydują zwykle względy ilościowe. „Miano typów uzyskiwały takie konfiguracje własności, które charakteryzowały się posiadaniem wielu desygnatów” (Nowak 1980).

Na podstawie analizy skupień udało się wyodrębnić trzy typy więzi psychospołecznej reprezentowanej przez mieszkańców badanych układów. Typy te nie wyczerpują oczywiście wszystkich możliwych konfiguracji trzech komponentów postawy, są jednak najsilniej reprezentowane przez badaną populację. Tak więc to względy ilościowe zadecydowały o objęciu analizą właśnie tych trzech typów.

Typ pierwszy stanowią postawy pełne charakteryzujące się niemal jednakowym udziałem trzech komponentów postawy: emocjonalno-oceniającego, behawioralnego i poznawczego. Typ ten jest najsilniej reprezentowany, ponieważ aż 142 osoby spośród 378 objętych badaniem wykazują przywiązanie do miejscowości zamieszkania w trzech aspektach postawy (37,6%).

Typ drugi uwzględnia występowanie w świadomości jednostki dwóch aspektów: behawioralnego i poznawczego (silniejsza reprezentacja) przy znikomej

obecności aspektu emocjonalno-oceniającego. W myśl założeń Nowaka typu tego nie można nazwać postawą, ponieważ praktycznie brak tu komponentu emocjonalnego, który jego zdaniem stanowi warunek konieczny występowania postawy. Silna reprezentacja tego typu w badanej populacji wymogła jednak uwzględnienie go w dalszych analizach. Typ ten stanowi więc swojego rodzaju postawy niepełne. Spośród ogółu badanych postawy takie przejawia 114 osób, co stanowi 30,2%.

Trzeci typ jest zbliżony do postaw behawioralnych, jakie opisywał Nowak. Obok komponentu emocjonalnego występuje więc dyspozycja do określonych zachowań przy równocześnie niewielkiej wiedzy badanych o przedmiocie postawy. Typ ten charakterystyczny jest dla 122 respondentów spośród 378 stanowiących ogół badanych (32,3%).

Zasadnicze różnice ujawniają się w częstotliwości występowania danych typów w poszczególnych układach lokalnych (tab. 3). Największe rozbieżności można zauważyć między mieszkańcami miasta a badanymi ze wsi.

Tab. 3. Typy postaw wśród mieszkańców badanych osiedli

Typ postawy	Smulsko	Centrum	Widzew	Brudzewice	Ogółem
Postawy pełne	42,4%	22,9%	46,6%	38,9%	37,6%
Postawy niepełne	21,2%	28,1%	21,4%	45,1%	30,2%
Postawy behawioralne	36,4%	49,0%	32,0%	15,9%	32,3%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Wśród badanych z Łodzi w niemalże jednakowym stopniu występują postawy pełne (37%), czyli typ pierwszy, i postawy uwzględniające nastawienia emocjonalne i dyspozycje do określonych zachowań (typ trzeci). Odsetek badanych przejawiających właśnie taki typ postawy wynosi 39,2%. Typ drugi, reprezentowany w mniejszym stopniu, jest charakterystyczny dla 23,8% badanych z miasta. Z kolei respondenci ze środowiska wiejskiego w największym stopniu przejawiają więc psychospołeczną z miejscowością zamieszkania wyrażającą się w aspekcie poznawczym i behawioralnym – typ drugi. Spośród ogółu badanych ze wsi prawie połowa reprezentuje właśnie ów typ (45,1%). Mocno zaznacza swoją obecność także typ pierwszy, czyli postawy pełne (38,9%). Natomiast postawy behawioralne, które najsilniej były reprezentowane w środowisku miejskim, wśród mieszkańców wsi zaznaczają się słabo (15,9%).

Tak więc o ile mieszkańcy Łodzi przejawiają przywiązanie do swojego miasta, wyrażające się głównie w postawach behawioralnych i postawach pełnych, o tyle badani ze wsi odczuwają więc ze swoją miejscowością zamieszkania charakteryzującą się wiedzą o niej i predyspozycjami do zachowań względem niej bez tak istotnego udziału czynnika emocjonalnego. Należy jednak zwrócić uwagę, że duże znaczenie ma tu także występowanie postaw pełnych wśród dużej liczby badanych. W związku z powyższym pozytywnie można zweryfikować hipotezę drugą, która zakładała, że mieszkańcy badanych

miejsowości przejawiają głównie postawy pełne, jednakże aspekt poznawczy ma większe znaczenie w środowisku wiejskim.

Przechodząc do analizy występowania poszczególnych typów postaw wśród badanych z jednostek mieszkaniowych Łodzi, należy zwrócić uwagę na zasadnicze różnice pomiędzy Centrum a dwoma pozostałymi układami. Zarówno na Smulsku, jak i na Widzewie występuje niemal jednakowa częstotliwość danych typów więzi. Całkowicie odmiennie przedstawia się sytuacja w Centrum, ponieważ o ile mieszkańcy Smulska i Widzewa w największym stopniu przejawiali pierwszy typ więzi (postawy pełne), o tyle badani z Centrum reprezentują głównie postawy behawioralne (49%). Na drugim miejscu znalazła się kategoria osób przejawiających postawy niepełne (28,1%). Natomiast w najmniejszym stopniu respondenci z Centrum reprezentowali postawy pełne (22,9%). Cechą charakterystyczną największej części badanych z tego układu jest to, że przejawiają oni więź ze swoją miejscowością wyrażającą się głównie w pewnych stanach emocjonalnych i dyspozycjach do określonych zachowań bez udziału czynnika poznawczego.

Uwarunkowania intensywności i struktury więzi psychospołecznej

Poznanie czynników determinujących intensywność więzi psychospołecznych z miejscowością zamieszkania umożliwiło zastosowanie statystycznych równań regresji.

Tab. 4. Równanie regresji dla syntetycznej skali intensywności więzi psychospołecznej. Ogólne parametry modelu: $R^2 = 0,219$; $F = 9,977$; $Sig. = 0,000$

Predyktory	B	Beta	t	Poziom istotności
Okres zamieszkiwania	2,283E-02	0,187	3,750	0,000
Częstotliwość wyjazdów	-4,708E-02	-0,022	-0,411	0,682
Typ miejscowości zamieszkania	-0,351	-0,080	-1,223	0,222
Wykształcenie	2,717E-02	0,041	0,692	0,490
Status społeczno-zawodowy	0,102	0,070	1,139	0,255
Poziom zamożności ⁴	5,084E-02	0,057	0,906	0,365
Lokalność kontaktów	0,209	0,125	2,500	0,013
Uczestnictwo w akcjach prolokalnych	0,574	0,278	5,375	0,000
Udział w strukturach instytucjonalnych	0,676	0,176	3,555	0,000

⁴ Poziom zamożności to zmienna syntetyczna utworzona ze zmiennych: dochód oraz wyposażenie gospodarstwa domowego w dobra trwałe użytku.

Spośród przyjętych przez mnie hipotez w największym stopniu potwierdziła się hipoteza uczestnictwa w życiu społecznym. Trzy zmienne składające się na ową hipotezę, czyli udział w zbiorowych akcjach na rzecz swojej miejscowości zamieszkania, udział w strukturach instytucjonalnych oraz lokalność kontaktów społecznych, najsilniej są skorelowane z intensywnością więzi psychospołecznych.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że największy wpływ na kształtowanie się więzi mieszkańców z miejscem zamieszkania ma ich udział w zbiorowych akcjach i działaniach lokalnych. Współczynnik Beta dla tej zmiennej wynosi 0,278. Oznacza to zależność typu: w im większym stopniu badani uczestniczyli w akcjach prolokalnych, tym większą przejawiają więź ze swoją miejscowością. Duże znaczenie dla więzi psychospołecznej badanych miał ich udział w różnego rodzaju partiach politycznych, stowarzyszeniach czy zrzeszeniach. Współczynnik Beta w tym przypadku wynosi 0,176. Dodatni indeks tego współczynnika sugeruje, że im większe jest uczestnictwo mieszkańców badanych układów w strukturach instytucjonalnych, tym większe ich przywiązanie do miejsca zamieszkania. Istotną rolę odgrywa także czynnik lokalności kontaktów społecznych (współczynnik Beta równy 0,125). W im większym stopniu badani przejawiają tendencje prolokalne w kontaktach społecznych, tym bardziej intensywna okazuje się ich więź z miejscowością. Pozytywny wpływ zmiennych uczestnictwa społecznego na kształtowanie poziomu więzi z miejscowością zamieszkania został zatem w pełni potwierdzony w prezentowanych badaniach.

Równie pozytywnie zweryfikowano hipotezę zakorzenienia lokalnego, jednak spośród dwu zmiennych niezależnych należących do tego zbioru wpływ na intensywność więzi psychospołecznej ma tylko zmienna długości zamieszkiwania w danej miejscowości (współczynnik Beta równy 0,187). Analizy wykazały, że częstotliwość wyjazdów poza obszar swojej miejscowości nie jest czynnikiem determinującym poziom więzi. Można przyjąć następującą interpretację takiego stanu rzeczy. Im dłuższy jest okres zamieszkiwania badanych w danej miejscowości, tym bardziej intensywna ich więź z daną społecznością. Czynniki zakorzenienia lokalnego już dużo wcześniej odgrywały rolę w kształtowaniu pozytywnego nastawienia do miejscowości zamieszkania. W badaniach Turowskiego i Kryczki z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych odnajdujemy zmienne warunkujące siłę więzi z własną miejscowością. Należało do nich obok długiego okresu zamieszkiwania w danej miejscowości także przyzwyczajenie do obecności w niej. Lata dziewięćdziesiąte przyniosły co prawda wzrost znaczenia determinantów ekologicznych i ekonomicznych, ale czynniki zakorzenienia lokalnego raczej nadal mają duże znaczenie.

Na podstawie przeprowadzonych analiz uzyskano wyniki świadczące o tym, iż ani czynniki stratyfikacyjne, takie jak wykształcenie, status społeczny i poziom zamożności, ani czynnik zasobowo-środowiskowy uwzględniający wielkość miejscowości zamieszkania nie są determinantami intensywności więzi psychospołecznych.

W związku z powyższym negatywnie została zweryfikowana hipoteza trzecia, która zakładała, że czynniki zakorzenienia lokalnego w największym stopniu wpływają na siłę więzi. Oczywiście należy uznać, że odgrywają one dużą rolę w kształtowaniu się więzi z własną miejscowością, jednak w największym stopniu intensywność więzi determinowana jest przez uczestnictwo w życiu społecznym.

Do analizy uwarunkowań struktury więzi psychospołecznych wykorzystane zostały następujące grupy zmiennych. Pierwszą grupę stanowią zmienne stratyfikacyjne: wykształcenie, poziom zamożności, status społeczno-zawodowy i płeć. Druga grupa zmiennych to zmienne zakorzenienia lokalnego, czyli częstotliwość wyjazdów poza obszar swojej miejscowości i okres zamieszkiwania w niej. Na trzecią grupę, czynników uczestnictwa w życiu społecznym, składają się: lokalność kontaktów społecznych, udział w akcjach na rzecz miejscowości zamieszkania oraz przynależność do struktur instytucjonalnych. Ostatnią grupę stanowi czynnik oceny środowiska społecznego.

Spośród pierwszej grupy czynników z metodologicznego punktu widzenia do dalszej analizy przydatne okazały się tylko dwie zmienne, a mianowicie płeć i status społeczno-zawodowy. Zmienne te istotnie korelują z typami więzi. Prawdopodobieństwo dla zmiennej płci wynosi 0,001, a dla zmiennej statusowej 0,019. Pozostałe dwie zmienne nie przedstawiają istotnie statystycznego związku z typami postaw, dlatego też nie stanowią one czynników determinujących strukturę więzi psychospołecznych.

Analizując wpływ zmiennej płci na strukturę więzi, należy zauważyć, że między mężczyznami i kobietami występują zasadnicze różnice poszczególnych typów postaw. Mężczyźni przejawiają głównie postawy pełne, uwzględniające przywiązanie emocjonalne, dyspozycje do określonych zachowań względem miejscowości zamieszkania i wiedzę o niej. Kobiety natomiast w większości czują emocjonalną więź z miejscem swojego zamieszkania i przejawiają skłonność do pewnych zachowań, nie posiadając wiedzy na jego temat.

Drugą zmienną stratyfikacyjną istotnie korelującą z typami więzi jest, jak już wspomniałam, status społeczno-zawodowy. Wśród kategorii odzwierciedlających status społeczny badanych postawy pełne najsilniej reprezentowane są przez osoby będące na utrzymaniu, w tym rencistów i emerytów (35,9%). Na drugim miejscu pod względem liczebności znaleźli się specjaliści charakteryzujący się postawami uwzględniającymi jednakowy udział trzech składników postawy (18,3%). Pierwszy typ postaw w dość dużym stopniu przejawiali także pracownicy umysłowi i fizyczno-umysłowi (16,2%). Na dalszych pozycjach pod względem reprezentatywności tego typu postaw uplasowali się kolejno rolnicy (13,4%), robotnicy (8,5%) i właściciele (7,7%).

Drugi typ postaw, czyli postawy niepełne, także w największym stopniu przejawiały osoby będące na utrzymaniu innych osób (42%). Postawy charakteryzujące się dyspozycjami do określonych zachowań względem miejscowości zamieszkania i wiedzę o niej wykazywali również rolnicy. Odsetek tej kategorii

badanych wynosił 18,8%. Na pozycji trzeciej w reprezentatywności postaw niepełnych znaleźli się specjaliści (13,4%). W dalszej kolejności tym typem postaw charakteryzowali się robotnicy (9,8%), pracownicy umysłowi i fizyczno-umysłowi (8,9%) oraz kategoria właścicieli (7,1%).

Postawy behawioralne, czyli typ trzeci, przejawiały osoby będące na utrzymaniu (47,1%), pracownicy umysłowi i fizyczno-umysłowi (16,8%) oraz robotnicy (16%). Udział pozostałych kategorii społeczno-zawodowych w reprezentatywności tego typu postawy był niewielki: specjaliści (8,4%), rolnicy i właściciele po 5,9%.

Spośród zmiennych zakorzenia lokalnego tylko zmienna częstotliwości wyjazdów poza obszar własnej miejscowości istotnie skorelowana jest z typami postaw. Prawdopodobieństwo wynosi w tym przypadku 0,013. Zmienna okresu zamieszkiwania w danej miejscowości nie przedstawia istotnie statystycznego związku z typami postaw (prawdopodobieństwo wynosi 0,110). W związku z powyższym, determinantem struktury więzi jest tylko częstotliwość wyjazdów ze swojej miejscowości zamieszkania.

Wśród badanych, którzy codziennie wyjeżdżają ze swojej miejscowości, najlichnieszą grupę stanowią respondenci reprezentujący drugi typ postawy, a więc postawy niepełne (47,1%). Na drugim miejscu znaleźli się ci badani, którzy przejawiają postawy pełne (41,2%). Najślabiej wśród tej grupy badanych ujawniane były postawy behawioralne, gdyż tylko 11,8% charakteryzuje się taką strukturą więzi. Podobna sytuacja panuje wśród osób opuszczających swoje miejsce zamieszkania dwa lub trzy razy w tygodniu. Największy odsetek badanych reprezentuje drugi typ postaw (52,6%). Postawy pełne przejawia 36,8% respondentów deklarujących taką częstotliwość wyjazdów, natomiast postawy behawioralne są charakterystyczne dla 10,5% badanych z tej kategorii.

Z sytuacją odwrotną mamy do czynienia w przypadku kategorii badanych wyjeżdżających kilka razy w miesiącu. Najlichnieszą grupę stanowią tu badani przejawiający postawy pełne (41,4%), a na drugiej pozycji uplasowały się osoby reprezentujące drugi typ postawy (32,4%). Także w tym przypadku najślabiej występowały postawy behawioralne, chociaż odsetek badanych je przejawiających był już przeszło dwukrotnie wyższy i wynosił 26,1%.

Badani opuszczający swoją miejscowość raz na kilka miesięcy i ci, którzy wyjeżdżali kilka razy w roku, w największym stopniu przejawiali postawy behawioralne (35,7% w pierwszym przypadku i 44,1% w drugim). Na drugim miejscu znaleźli się badani reprezentujący postawy pełne (33,9% dla pierwszej kategorii, 32,2% w przypadku drugiej). Najślabiej w tej grupie respondentów wykazywane były postawy niepełne (30,4% i 23,7%).

Ostatnią kategorię stanowią osoby prawie w ogóle nie wyjeżdżające poza obszar miejscowości zamieszkania. W największym stopniu osoby te przejawiają postawy pełne (46%). Nieco słabiej w grupie tej reprezentowane są postawy behawioralne (40%), natomiast postawy niepełne charakterystyczne są dla jedynie 14% badanych. Należy zwrócić uwagę, iż wraz ze spadkiem częstotliwości wyjazdów z własnej miejscowości maleje udział

postaw niepełnych wśród badanych. W związku z powyższym można stwierdzić, iż osoby, które wykazują stabilizację przestrzenną, charakteryzują się większym emocjonalnym przywiązaniem do swojej miejscowości. Natomiast wśród badanych często wyjeżdżających więź z miejscem zamieszkania wyraża się głównie w wiedzy o niej i skłonności do pewnych zachowań bez obecności czynnika emocjonalnego.

Z trzeciej grupy czynników charakteryzujących uczestnictwo w życiu społecznym wyłączona została zmienna lokalności kontaktów społecznych. Między nią a typami postaw nie występuje istotny statystycznie związek (prawdopodobieństwo wynosi 0,1). Analizy statystyczne wykazały, iż pomiędzy pozostałymi zmiennymi i typami więzi istnieje silna korelacja. Prawdopodobieństwo dla zmiennej uczestnictwa w strukturach instytucjonalnych wynosi 0,003, a dla zmiennej uczestnictwa w akcjach zbiorowych na rzecz miejscowości zamieszkania – 0,006.

Wśród badanych nie należących do struktur instytucjonalnych praktycznie nie występują różnice w reprezentatywności poszczególnych typów więzi. Natomiast badani, którzy zadeklarowali swoją przynależność do partii politycznych, przejawiają w największym stopniu postawy pełne (44,3%). Pozostałe dwa typy reprezentowane były w tym samym stopniu (po 27,9%). Respondenci należący do związków zawodowych w 90% charakteryzują się postawami pełnymi w stosunku do miejscowości zamieszkania. Pozostała część badanych z tej grupy przejawia postawy niepełne. Badani, którzy zadeklarowali swoje uczestnictwo w różnego rodzaju stowarzyszeniach, w 100% przejawiają postawy pełne.

Należy więc zauważyć, iż uczestnictwo w strukturach instytucjonalnych wpływa na kształtowanie się głównie postaw pełnych, odzwierciedlających występowanie trzech komponentów postawy.

Następną zmienną uczestnictwa w życiu społecznym, determinującą strukturę więzi psychospołecznych, jest zmienna uczestnictwa w zbiorowych akcjach na rzecz miejscowości zamieszkania. Wśród badanych, którzy nie zadeklarowali swojego udziału w działaniach tego typu, dominują postawy behawioralne (39,2%). Pozostałe dwa typy postaw reprezentowane są niemalże w tym samym stopniu (około 30%). Badani, którzy przejawiają niewielką aktywność prolokálną, charakteryzują się głównie postawami pełnymi (49,2%). Postawy behawioralne są właściwe dla 33,3% respondentów z tej grupy, a postawy niepełne dla 17,5%.

Osoby, których uczestnictwo w akcjach na rzecz miejscowości zamieszkania kształtuje się na poziomie średnim, przejawiają głównie postawy niepełne (37,2%). Choć różnice w reprezentatywności pozostałych typów postaw są niewielkie, to jednak na drugim miejscu znaleźli się badani charakteryzujący się postawami pełnymi (32,1%), a na trzecim ci, którzy wykazują postawy behawioralne (30,7%).

Wśród badanych, którzy zgłosili silne zaangażowanie w akcje prolokálne, najsilniej reprezentowany był typ pierwszy postawy (postawy pełne). Odsetek badanych wynosił w tym przypadku 60,2%. W tej kategorii osób występowały

w 25% postawy niepełne, a najslabiej przejawiane były postawy behawioralne (14%).

Czytniacz krótkie podsumowanie, należy zwrócić uwagę na to, że postawy pełne charakterystyczne są z jednej strony dla osób silnie zaangażowanych w działalność na rzecz miejscowości zamieszkania, a z drugiej strony dla tych, którzy zaangażowani są najslabiej. Postawy niepełne przejawiają głównie badani o średniej aktywności prolokalnej, a postawy behawioralne – ci, którzy w działaniach tego typu udziału nie biorą.

Ostatnim czynnikiem mającym wpływ na strukturę więzi psychospołecznej jest ocena środowiska społecznego. Prawdopodobieństwo dla tej zmiennej wynosi 0,025. Wśród kategorii stanowiących ocenę poszczególnych aspektów życia zbiorowości pierwszą grupą są te, które odzwierciedlają pozytywny stosunek badanych do otwartości i zorganizowania członków własnej społeczności. Dla respondentów, którzy w największym stopniu skłonni byli do zwrócenia uwagi na te aspekty środowiska społecznego, charakterystyczne są postawy pełne (około 45%). Natomiast głównie postawy niepełne przejawiali badani, którzy skłonni byli do wydawania pozytywnych ocen członkom swojej społeczności pod kątem ich stosunku do innych ludzi (około 40%). Osoby, które pozytywnie oceniały środowisko społeczne własnej miejscowości w kwestii jego otwartości, zorganizowania dla zrobienia czegoś wspólnie oraz w kwestii stosunku współmieszkańców do innych, reprezentowały głównie postawy behawioralne (około 30%).

Zaprezentowane dane ukazują, iż największy wpływ na strukturę więzi psychospołecznej mieszkańców ma jedna ze zmiennych stratyfikacyjnych, a mianowicie płeć. Elementami, które nie mniej istotnie wpływają na typ postaw przejawianych przez badanych, są czynniki odzwierciedlające ich uczestnictwo w życiu społecznym. Nieco słabiej strukturę więzi warunkują: czynniki zakorzenienia lokalnego wyrażane przez częstotliwość wyjazdów badanych poza obszar swojej miejscowości zamieszkania, status społeczno-zawodowy oraz ocena środowiska społecznego.

Podsumowanie

Rozważania na temat psychospołecznych więzi z miejscowością zamieszkania w dwóch typach miejscowości prowadzą do kilku konkluzji zawierających odpowiedzi na podstawowe pytania dotyczące intensywności psychospołecznych więzi jednostki z miejscowością zamieszkania, struktury więzi oraz korelatów obu zjawisk.

Mieszkańcy badanych układów przejawiają względnie silną więź z miejscowością zamieszkania. Nie zaobserwowano także znaczących różnic w intensywności więzi między mieszkańcami miasta a badanymi ze wsi. Wyniki te nie stanowią potwierdzenia tendencji dość wyraźnie zarysowanej w badaniach z lat dziewięćdziesiątych, a dotyczącej przesunięcia satysfakcji z obszarów wiejskich ku większym ośrodkom (Starosta 1995; CBOS 1997). Zauważalne

różnice w intensywności więzi psychospołecznych z miejscowością zamieszkania występują natomiast między badanymi trzech łódzkich osiedli. Zaprezentowane wyniki wykazały, że najsłabszą więź z miejscowością zamieszkania przejawiają mieszkańcy Centrum. Stanowi to pewnego rodzaju potwierdzenie badań ekologów społecznych, wskazujących na malejącą atrakcyjność centrów miast jako układów mieszkaniowych.

W wyniku analizy struktury więzi z miejscowością zamieszkania ustalono, iż badani w największym stopniu przejawiają postawy pełne uwzględniające zarówno aspekt wolicjonalny, behawioralny, jak i poznawczy. W przypadku mieszkańców wsi dominują jednak postawy niepełne, wyrażające się w pewnej wiedzy o swojej miejscowości i predyspozycji do pewnej aktywności prolokalnej bez udziału czynnika emocjonalnego. Z tego wynika, że wieś przestaje być dla jej mieszkańców obiektem pozytywnych, wolicjonalnych odniesień.

Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono, iż głównymi determinantami siły psychospołecznych więzi z miejscowością zamieszkania okazały się czynniki uczestnictwa badanych w życiu społecznym, a nie – jak zakładano – czynniki zakorzenienia lokalnego. Tak więc wszelkie działania dla dobra społeczności lokalnej i aktywność społecznikowska odgrywają znaczącą rolę w tworzeniu psychospołecznych więzi z miejscowością zamieszkania. Wyniki te mogą stanowić ważną wskazówkę dla władz samorządowych, które w dbałości o kształtowanie pozytywnego wizerunku miast czy wsi w oczach ich mieszkańców powinny troszczyć się o wzmacnianie zachowań i wszelkiego rodzaju akcji prolokalnych. Analizując główne czynniki determinujące strukturę więzi z miejscowością zamieszkania, uzyskano wyniki wskazujące, iż największy wpływ na owo zjawisko ma jedna ze zmiennych stratyfikacyjnych, a mianowicie płeć. Należy więc uznać, że postawiona przez mnie hipoteza dotycząca korelatów psychospołecznych więzi z miejscowością zamieszkania została zweryfikowana negatywnie.

Literatura

- Bryden J.M., 1994, „Towards Sustainable Rural Communities: from Theory to Action” (w:) J.M. Bryden (red.), *Towards Sustainable Rural Communities*, Guelph: University School of Rural Planning and Development.
- CBOS, 1993, *Moja miejscowość. Postrzeganie zmian na poziomie lokalnym*, komunikat z badań, Warszawa.
- CBOS, 1997, *Moja miejscowość, region, kraj. Stosunek do miejsca zamieszkania*, komunikat z badań, Warszawa.
- Fischer C.S., 1977, *Network and Places, Social Relation in the Urban Setting*, New York: The Free Press.
- Goudy W.J., 1990, „Community Attachment in a Rural Region”, *Rural Sociology*, nr 55(2).
- Hunter A., 1982, *Symbolic Communities*, Chicago: University of Chicago Press.
- Jałowiecki B., 1989, *Rozwój lokalny*, Warszawa: UW.

- Kasarda J.D., Janovitz M., 1974, „Community Attachment in Mass Society”, *American Sociological Review*, nr 39.
- Kryczka P., 1970, „Anopol. Studium przeobrażeń społecznych osady miejskiej” (w:) J. Turowski (red.), *Studia socjologiczne i urbanistyczne miast Lubelszczyzny*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Kryczka P., 1974, „Adaptacja ludności napływowej do społeczności uprzemysłowanego miasta” (w:) S. Nowakowski (red.), *Przemiany miejskich społeczności lokalnych w Polsce*, Warszawa: PWN.
- Marody M., 1974, *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, Warszawa: PWN.
- Michałowska E. (red.), 1998, *Zagrożenia społeczne w wielkim mieście*, Łódź: Wydawnictwo PS „Absolwent”.
- Nowak S., 1973, *Teorie postaw*, Warszawa: PWN.
- Nowak S., 1980, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa: PWN.
- Olubiński A. (red.), 1991, „Identyfikacja z własną miejscowością oraz możliwości samorealizacji mieszkańców małego miasta”, *Studia Socjologiczne*, nr 1–2.
- Ossowski S., 1962, *O osobliwości nauk społecznych*, Warszawa: PWN.
- Starosta P., 1987, „Styczności i stosunki sąsiedzkie w środowisku wiejskim” (w:) *Wieś i Rolnictwo*, nr 1(54).
- Starosta P., 1995, *Poza metropolią*, Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Strassoldo R., 1992, „Globalism and localism: Theoretical reflections and some evidence” (w:) Z. Milnar (red.), *Globalization and Territorial Identities*, Aldershot: Avebury.
- Tönnies F., 1988, *Wspólnota i stwarzyszenie: rozprawa o komunizmie i socjalizmie jako empirycznych formach kultury*, Warszawa: PWN.
- Turowski J., 1970, „Problemy społeczne i urbanistyczne nowego miasta przemysłowego” (w:) J. Turowski (red.), *Studia socjologiczne i urbanistyczne miast Lubelszczyzny*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Turowski J., 1974, „Uwarunkowania identyfikacji mieszkańców z osiedlem – na podstawie badań” (w:) S. Nowakowski (red.), *Przemiany miejskich społeczności lokalnych w Polsce*, Warszawa: PWN.
- Turowski J., 1976, „Kształtowanie się zbiorowości osiedlowych” (w:) J. Turowski (red.), *Nowe osiedla mieszkaniowe. Ludność – środowisko mieszkalne – życie społeczne. Na podstawie badań nowych jednostek mieszkaniowych Lublina*, Warszawa: ZW CZSR.
- Turowski J., 1995, „Więź społeczna w grupie” (w:) O. Starosta (red.), *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne. Studia i szkice socjologiczne dedykowane prof. W. Piotrowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Turowski J., Kryczka P., 1970, „Struktura społeczna miasta starego i nowego miasta przemysłowego” (w:) J. Turowski (red.), *Studia socjologiczne i urbanistyczne miast Lubelszczyzny*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.

- Wellman B., 1994, „Personal communities. Some basic characteristics” (w:) J. Cecora (red.), *Changing Values and Attitudes in Family Households with Rural Peer Groups, Social Networks and Action Spaces*, Bonn: FAA.
- Wellman B., Carrington P.J., Hall A., 1988, „Networks as personal community” (w:) B. Wellman, S.D. Berkovitz (red.), *Social Structures. A Network Approach*, Cambridge: Cambridge University Press.